

ΕΝΟΤΗΤΑ 17

Πώς φτιάχνω νέες λέξεις;

Παραγωγική μορφολογία - Σύνθεση

Όλοι
μας χρησιμοποιούμε
τελικά χιλιάδες λέξεις.
Απορώ πώς μπορούμε και
τις θυμόμαστε!

Ναι, αλλά πολλές
λέξεις φτιάχνονται από
άλλες. Να, δες, στο λεξικό ένα
σωρό ρήματα φτιάχνονται
από ουσιαστικά.

Όταν φτάνω στο **τέλος** → **τελειώνω**,
όταν ξεκινώ απ' την **αρχή** → **αρχίζω**,
όταν βλέπω ένα **όνειρο** → **ονειρεύομαι**,
κι όταν πιάσουν οι **ζέστες**, ε τότε → **ζεσταίνομαι** για τα καλά.

Η αδελφή μου **γυμνάζεται** → στο **γυμναστήριο**.
Συχνά **κοπιμπάει** → της αρέσει δηλαδή το **κολύμπι**.

Γίνεται, όμως, και
το αντίθετο, έχουμε
δηλαδή ουσιαστικά από
ρήματα.

Κατασκευάζουμε
επίσης και ουσιαστικά από
ουσιαστικά.

Η μικρή γάτα λέγεται → **γατάκι**,
ο σκύλος → **σκυλάκι**.

Ένα σπουδαίο γκολπί είναι → **γκολάρα**,
μια έκταση με **επίλιές** → **επλαιώνας**,
κι όταν συγκεντρώνονται πολλά **σκουπίδια** στο δωμάτιό μου
η μπτέρα μου λέει ότι μοιάζει με → **σκουπιδαριό**.

Αυτός που φτιάχνεται από **ασήμι** είναι → **ασημένιος**,
κι αυτός που μας **ενοχλεί** → **ενοχλητικός**.
Ο συμμαθητής μου, ο Σταύρος, που **μεθετά** συστηματικά,
είναι πολύ → **μεθετηρός**.
Εγώ πολλές φορές ξεχνώ τις ασκήσεις που έχω για **αύριο**.
Κι όταν φτάνει η → **αυριανή** μέρα τρέχω για να προηλάβω.

Μπορώ να φτιάξω νέες λέξεις προσθέτοντας καταλήξεις σε λέξεις που ήδη υπάρχουν.
Η διαδικασία αυτή λέγεται **παραγωγή**.

Όταν ένα σχήμα είναι **στενό** και μακρύ το λέμε → **στενόμακρο**.

Όταν ανεβαίνω και κατεβαίνω άσκοπα τις σκάλες του σπιτιού μου, όλοι αναρωτιούνται γιατί → **ανεβοκατεβαίνω** χωρίς λόγο.

Όταν ο ήπιος βασιλεύει, μου αρέσει να χαζεύω το → **ηπιοβασίλεμα**.

Μπορώ επίσης να ενώσω λέξεις και να φτιάξω ακόμα μεγαλύτερες. Η διαδικασία αυτή λέγεται **σύνθεση**.

17.1 Παραγωγή

A. Παράγωγα ρήματα

Κυρίως από ουσιαστικά ή επίθετα:	Απλή και:
νεύρο – νευριάζω φυτό – φυτεύω κόπος – κοπιάζω τέλος – τελειώνω ζέστη – ζεσταίνω όμορφος – ομορφαίνω σημάδι – σημαδεύω κλειδί – κλειδώνω	1) Από άλλα ρήματα: φέγγω – φεγγίζω βάφω – ξεβάφω διψώ – ξεδιψώ 2) Από άκλιτα μέρη του λόγου (επιρρήματα, επιφωνήματα κτλ.): συχνά – συχνάζω σιμά – σιμώνω χαμηλά – χαμηλώνω

Β. Παράγωγα ουσιαστικά

Από ρήματα:	Από ουσιαστικά:
<p>τραγουδώ – τραγουδιστής έρχομαι – ερχομός κλαδεύω – κλάδεμα τρέχω – τρέχημο ανασαίνω – ανάσα γυμνάζω – γυμναστήριο</p> <p>Τα ουσιαστικά που παράγονται από ρήματα σημαίνουν κυρίως:</p> <ul style="list-style-type: none"> α) το πρόσωπο που ενεργεί (π.χ. τραγουδιστής) β) την ενέργεια ή το αποτέλεσμά της (π.χ. κλάδεμα) γ) το όργανο, το μέσο ή τον τόπο μιας ενέργειας (π.χ. γυμναστήριο) 	<p>α. Υποκοριστικά Δείχνουν ότι κάτι είναι μικρό ή ότι το νιώθουμε ως αγαπητό/οικείο. Π.χ. παιδί – παιδάκι Καταλήξεις: -άκι, -ίσα, -άκος, -άκη, -ούλια, -ούλης, -ούλη, -ούδα, -ούδη</p> <p>β. Μεγεθυντικά Δείχνουν ότι κάτι είναι πιο μεγάλο από αυτό στο οποίο αναφέρεται η ίδια από την οποία προέρχεται. Π.χ. κολοκύθι – κολοκύθα Καταλήξεις: -α, -άρα, -αράς, -αρος</p> <p>γ. Περιεκτικά Δείχνουν ότι πολλά όμοια πράγματα βρίσκονται στο ίδιο μέρος. Π.χ. άμφος – αμμουδιά, αμπέλι – αμπελώνας Καταλήξεις: -ια, -ώνας, -ιώνας</p> <p>δ. Τοπικά Δείχνουν τόπο. Π.χ. εστιάτορας – εστιατόριο, Πατριάρχης – Πατριαρχείο</p> <p>ε. Εθνικά Δείχνουν τον άνθρωπο που κατάγεται από συγκεκριμένο τόπο. Έχουν πολλά είδη καταλήξεων. Π.χ. Ανατολή – Ανατολίτης, Ψαρά – Ψαριανός</p> <p>σ. Επαγγελματικά Δηλώνουν επάγγελμα. Π.χ. βιβλιοθήκη – βιβλιοθηκάριος, βάρκα – βαρκάρης, γάλια – γαλατάς</p> <p>ζ. Διάφορα άλλα -αινα: π.χ. Γιώργος – Γιώργαινα -ίνα: π.χ. γιατρός – γιατρίνα -ισμός: π.χ. χριστιανός – χριστιανισμός -ιά: π.χ. νύχτα – νυκτιά, ηεβέντης – ηεβεντιά</p>
Από επίθετα:	
<p>Είναι αφορημένα και φανερώνουν ιδιότητα Π.χ. αθώος – αθωότητα, αγράμματος – αγραμματοσύνη, μαύρος – μαυρίτια, γλυκός – γλυκά, κόκκινος – κοκκινίτια, βαρύς – βαρύτητα</p>	

Γ. Παράγωγα επίθετα

Από ρήματα: δροσίζω – δροσιστικός μελετώ – μελετηρός λάμπω – λαμπερός κινώ – κινητήριος Τα παράγωγα επίθετα σε -tos λέγονται ρηματικά επίθετα : σκύβω – σκυφτός βάζω – βαλτός	Από ουσιαστικά: ζήλια – ζηλιάρης άνοιξη – ανοιξιάτικος στάχτη – σταχτής αιώνας – αιώνιος βροχή – βροχερός μετάξι – μεταξιώτας καρίται – καριτάσιτικος αρνί – αρνιάσιος μαλλί – μάλλινος
Από επίθετα: Αυτά είναι κυρίως υποκοριστικά: κοντός – κοντούλης ζεστός – ζεστούτσικος Ή φανερώνουν ιδιότητα: άγριος – αγριωπός άσπρος – ασπριδερός παχύς – παχουλός Επίσης σχηματίζονται με το στερητικό α(ν)-: επίσημος – ανεπίσημος ακριβής – ανακριβής πιθανός – απίθανος	Από επιρρήματα: κοντά – κοντινός βόρεια – βορινός αύριο – αυριανός

Δ. Παράγωγα επιρρήματα

Τα παράγωγα επιρρήματα προέρχονται κυρίως από επίθετα.
Παράγονται με τις καταλήξεις **-a** και **-ws** (βλ. ενότητα 12.2).
όμορφος – ομορφά
ειθικρινής – ειθικρινώς
άμεσος – άμεσα και αμέσως

Πιο σπάνια, μπορεί να βρούμε επιρρήματα που παράγονται από αντωνυμίες (π.χ. άθλιος – αθλιού)
ή από άλλα επιρρήματα (π.χ. εκεί – εκείθε).

17.2 Σύνθεση

Όταν συνδυάζουμε μια πέδη με μια άλλη πέδη για να φτιάξουμε μια καινούρια πέδη, έχουμε **σύνθεση**.

άγριο	+	πουλούδι	=	αγριοπουλούδι
ανεβαίνω	+	κατεβαίνω	=	ανεβοκατεβαίνω
A' συνθετικό		B' συνθετικό		Σύνθετη πέδη

Στη γλώσσα μας υπάρχουν πολλές σύνθετες πεδιές (σύνθετα). Με βάση τη σημασία τους, τα σύνθετα χωρίζονται σε:

Παρατακτικά σύνθετα: Αυτά σημαίνουν ότι και τα συνθετικά τους ενωμένα με τον σύνδεσμο *και*:

ανεβοκατεβαίνω – ανεβαίνω και κατεβαίνω
μαχαιροπίρουνα – μαχαίρια και πιρούνια
κοντόχοντρα – κοντός και χοντρός

Κτητικά σύνθετα: Αυτά σημαίνουν ότι κάποιος έχει κάτι δικό του.

μεγαλόκαρδος – αυτός που έχει μεγάλη καρδιά
μαυρομάτα – αυτή που έχει μαύρα μάτια
γηικόφωνος – αυτός που έχει γηικιά φωνή

Προσδιοριστικά σύνθετα: Σε αυτά το πρώτο συνθετικό προσδιορίζει το δεύτερο: αγριοπουλούδι – άγριο πουλούδι
ηπιοβασίλεμα – βασίλεμα του ήπιου ξαναθυμάμαι – θυμάμαι ξανά

Αντικειμενικά σύνθετα: Σ' αυτά το ένα συνθετικό είναι ρήμα και το άλλο είναι το αντικείμενο του ρήματος αυτού.
θηριοδαμαστής – αυτός που δαμάζει θηρία
zαχαροπλάστης – αυτός που πλάθει zαχαρωτά
γηιωσοδέτης – αυτό που δένει τη γηιώσσα

Πώς σχηματίζω σύνθετα;

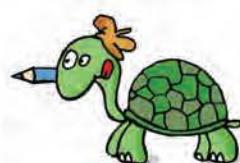
Μπορώ να σχηματίσω σύνθετα πέδεων σχεδόν με τα περισσότερα μέρη του πόρου.

To A' συνθετικό μπορεί να είναι:

- ουσιαστικό (**ποδόσφαιρο**)
- επίθετο (**αγριογούρουνο**)
- αριθμητικό (**πεντάμορφη**)
- ρήμα (**ανεβοκατεβαίνω**)
- επίρρημα (**πισωγυρίζω**)

To B' συνθετικό μπορεί να είναι:

- ουσιαστικό (**εξώφυλλο**)
- επίθετο (**βαθυγάλανος**)
- ρήμα (**νομοθετώ**)
- κλιτή μετοχή (**κοσμογυρισμένος**)

ΕΝΟΤΗΤΑ 17: Πώς φτιάχνω νέες λέξεις;

Άρα, μπορώ να φτιάξω σύνθετες λέξεις με ένα σωρό τρόπους!

Όταν το Α' συνθετικό είναι κλιτή λέξη, ενώνω τα δύο συνθετικά με το **συνδετικό φωνήν -ο-**, το οποίο δεν προέρχεται από κανένα από τα δύο συνθετικά.

γυναίκες + παιδιά → γυναικ-ό-παιδα

νύχτα + πουλί → νυχτ-ο-πουύλι

ανάβω + σβήνω → αναβ-ο-σβήνω

πικρή + δάφνη → πικρ-ο-δάφνη

Μερικές φορές, όμως, το συνδετικό φωνήν xάνεται.

άγριος + άνθρωπος → αγριάνθρωπος

Μερικές προθέσεις της γλώσσας μας συνδυάζονται με ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα και επιρρήματα, και σχηματίζουν νέες λέξεις: π.χ. **αντιρόεδρος**, **κατακόκκινος**, **συνυπάρχω**, **προκτές**. Οι λέξεις αυτές άλλιστε μοιάζουν με παράγωγα και άλλιστε με σύνθετα.

Στη γλώσσα μας υπάρχουν και σύνθετα τα οποία μοιάζουν με οιλόκληρες ονοματικές φράσεις. Αυτά ονομάζονται **πολυπλεκτικά σύνθετα**.

Π.χ. παιδική χαρά, λιαϊκή αγορά, τρίτη ημικία, zώνη ασφαλείας

17.3

Αρκτικόλεξα - Συντομογραφίες

Πώς να πληρώσω
τον λογαριασμό της
Δ.Ε.Η. και του Ο.Τ.Ε.

Εγώ πάω στο
Ι.Κ.Α.

Υπάρχουν ονόματα οργανισμών, επιχειρήσεων, συλλόγων κτλ τα οποία αποτελούνται από πολλές λέξεις. Στη ύση τους χρησιμοποιούμε τα **αρκτικόλεξα**, δηλαδή ακροστικίδες που σχηματίζονται συνήθως από το πρώτο γράμμα της κάθε λέξης. Δηλαδή:

Δημόσια

Επιχειρηση

Ηλεκτρισμού

Οργανισμός

Τηλεπικοινωνιών

Ελλάδος

Τρυπα

Κοινωνικών

Ασφαλίσεων

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 39

Ρωτώ και μαθαίνω τι σημαίνουν τα παρακάτω αρκτικόλεξα:

O.E.D.B., E.P.T., O.S.E., E.P.O., K.E.P., E.M.Y., E.K.A.B., O.H.E., E.O.T.

Υπάρχουν και οι **συντομογραφίες**. Σε αυτές, αντί να γράψουμε μια λέξη ολόκληρη, γράφουμε μερικά γράμματά της για συντομία. Έτοι, γράφουμε, π.χ.:

δηλ = «δηλαδή»

κτλ = «και τα λοιπά»

βλ = «βλέπε»

σελ = «σελίδα»